İNŞİRAH

﴿٩٤﴾ سُورَةُ الشَّرْحِ

Bu, inşirah sûresidir. Cümhura göre mekkîdir, Vedduhadan sonra nâzil olmuştur. Hattâ Tavus ve Ömer ibni Abdilazîz bunu onun tetimmesi addederek ikisini bir Sûre saymış ve bir rek'atta okumuş oldukları rivayet edilmiştir. Lâkin mütevater olan alel'umum Mushaflarda araları besmele ile ayrılmış ve aşere kıraetlerinin hepsinde de iki Sûre olarak okuna gelmiş olduğu cihetle bir Sûre sayılmaları doğru değildir. Aralarında şiddeti ittisal bulunmakla beraber evvelkisi vahyin inkıtaı ile husule gelen gam ve dıykı sadır zamanında nâzil olarak inşirah bahş etmiş, ikincisi ise inşirah halinde nâzik olarak onun hukmünü beyan ve ni'metten mün'ıme tergıb etmiş olmak ıtibariyle farklıdırlar. Bu, evvelkinden ziyade bir kuvvet ifade etmekte olduğu cihetle Bikaî bunun medenî olduğuna kail olmuş, İbni Merduye de Câbir ibni Abdillahdan usür ve yüsür âyetlerinin Medine de nâzil olduğuna dair bir hadîs de rivayet eylemiştir. Bu Sûrenin müfadına nazaran medenî olması yakışmaz değil ise de hadîsin sıhhatinde tevakkuf edilmiş ve mekkî olduğu tesbit olunmuştur.

Âyetleri - Bil'ittifak sekizdir.

Fasılası - ك ۰ ۱ ۰ ب harfleridir.

Sh:»5911

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

﴿١﴾ اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَۙ ﴿٢﴾ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَۙ ﴿٣﴾ اَلَّذِى اَنْقَضَ ظَهْرَكَۙ ﴿٤﴾ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَؕ ﴿٥﴾ فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاۙ ﴿٦﴾ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًاؕ ﴿٧﴾ فَاِذَا فَرَغْتَ فَانْصَبْۙ ﴿٨﴾ وَاِلٰى رَبِّكَ فَارْغَبْ﴿﴾

Meali Şerifi

Şerh etmedik mi senin içün bağrını? 1 Ve indirmedik mi senden o bârını? 2 Ki zâr etmişti bütün zahrını?

3 Ve yükseltmedik mi senin zikrini 4 Demek ki zorlukla beraber bir kolaylık var 5 Evet o zorlukla beraber bir kolaylık var 6 O halde boşaldın mı yine kalk yorul 7 Ve ancak rabbına rağbet et, hep ona doğrul 8

1. ﴿اَلَمْ نَشْرَحْ﴾ Şerh etmedik mi? -Açıp genişletmedik mi ﴿لَكَ﴾ senin için- senin saadetin için ﴿صَدْرَكَ﴾ sadrını -göğsünü de nefesine genişlik, kalbine ferah, nefsine kuvvet ve inbisat vermedik mi? Hal ve istıkbalde, Dünya ve Âhırette bütün muradları iyzah edip de her müşkili yenecek büyük bir ruh ile hayretten hidâyete, gamdan sürura, darlıktan genişliğe irdirmedik mi? Râgıb demiştir ki: Şerhin aslı eti ve o kabîl şeyleri bast etmek, ya'ni açıp genişletmektir, şerhi sadır da bundandır ki ilâhî bir nur ve Allah tarafından bir sekînet ve bir ruh ile onu genişletmektir.

Sh:»5912

Şihab da der ki, aslı bastı lahm olduğu ve bunda bir mezellet ve içini de onda gizli olanı zâhire çıkarmayı müstelzim bir tevsi' bulunduğu için şerh ve genişlik kalb hakkında da isti'mal olunmuştur. Hüznünü izâle ederek meserret verecek şey'i idraki bir şerh ve tevsi' addolunmuştur. Çünkü onun sıkıntısını açacak ve hemmini izâle edecek geniş bir nefes aldırmak gibi herhangi bir sebeb, bir duygu, bir ilham ile ondan gaib

veya ona hafî bulunan meserreti mucib bir şey zâhir olur ki bu bir kitabı iyzah etmek ma'nasına şerh denilmek gibidir. Sonra da bu ma'na kalbin mahalli olan sadırda mubalâğa için isti'mal olunmuştur. Çünkü bir şey'in genişlemesi zarfının da genişlemesini ıktıza eder. Onun için işidirsin ki sürûra bast ve genişlik, zıddına da kabız ve darlık tesmiye ederler. Bu bir kaç mertebe vesait ile kinayeye müteferri' olan mecazlardandır. Lâkin şuyuundan sonra hafa kalkmış, vesaıt mürtefi' olmuştur . Bu beyan şerhin bir şerhidir. Şihab, şerhi halımden şerhi kalbe ve ondan şerhi sadre intikal ederek gitmiştir. Lâkin şerhi lahimden, göğüs açıp genişletmeğe, ondan nefes genişliğine ve kalbin inbisatına ve ondan nefsin ma'nevî olan sürur ve inkişafına geçmek daha muvafıktır.

SADR, her şeyin ön ve baş tarafı olduğu gibi insanın gövdesinin de belinden başına doğru ön ve içinden kalb ve ciğerleri hâvî bulunan üst kısmı, ya'ni sîne, göğüs veya bağır dediğimizdir. Arkadan sırta da zahr denilir. Mahalliyyet veya cüz'iyyet alâkasıyle kalb veya nefisten kinâye de olur. Dıştan göğüs darlığı za'f emaresi sayıldığı ve içten göğüs darlığı dıykı sadır, nefes darlığı, kalb sıkıntısı ve elem ve ıztırab ve tehammülsüzlük demek olduğu gibi dışından göğüs genişliği, vüs'atı sadır: Kuvvet alâmeti, göğüs açılması: Arşı iştiyak, içten inşirahı sadır; nefes genişliği, rahat, inşirahı kalb: Ruhan sürur ve şevk, karîha ve ma'lûmat ve tehammül vüs'ati ma'nalarını

ifade eder. Bu suretle şerhı sadır, esâsen göğsünü, bağrını açıp genişletmek demek olduğu halde bununla kalbe ferahlık vermek ve nefsi herhangi bir fi'il ve kavle açıp neş'e ve sürur ile telekkîye genişletmek ma'nasından kinâye edilmek de mütearef olmuştur. Öyle ki şerh ve inşirahı sadır denildiği zaman maddeten göğsü veya kalbi açmak veya yarmaktan ziyade ma'nevî olan bu sürur ve inbisat ma'nası anlaşılır. Âlûsî derki aslı fesh ve tevsia olup iyzahta şayi' olduğu gibi süruri nefiste de şayi' olmuştur. Hattâ bunda hakikati urfiyyedir denilse baîd olmuştur. Hattâ bunda hakikati urfiyyedir denilse baîd olmaz ve bu kalbe tealluk ettiği zamandır. Kalbini şununla şerh etti demek onunla mesrur etti demektir. Çünkü kalb, nefsin menzili gibidir. Adeten de menzilih tevsîi ondaki nâzilin sürurunu müstelzim olur. Kalbin mahalli olan sadre tealluk ettiğî, şerhı sadır denildiği zaman da böyledir. Bu ekseriya kalb genişliğini de ifade eder. Çünkü adeten bir menzilin etrafını genişletmek menzilin genişliğiyle mütenasib olur. Etrafı da genişletir ki behceti ziyade olsun. Bundan bilvasıta nefsin sürururna intikal olunur. Kalb veya sadre tealluk ettiği zaman ba'zı kerre bir de ma'lûmatın teksiri ma'nası murad olunur. Denilmiş ki sanki ma'lûmat geniş bir fezaya muhtac imiş ve kalb de onun mahalli imiş gibi tehayyül olunur da ma'lûmat çoğaldıkça kalbin de geniş

olması lâzım geleceği mülâhaza edilir. Ba'zı kerrede bundan nefistekinin teksiri murad olunur. Denilmiştir ki bu da ma'lûmatın tevsii nefsin tevsîini ıktıza eder mülâhazasıyledir. Ba'zı kerre de şerhı sadr ile, nefsin kuvvei kudsiyye ve envarı ilâhiyye ile te'yidi ma'nası murad olunur. Öyle ki nefis ma'lûmat alaylarının meydanı, melekât yıldızlarının şeması, envai tecelliyatın arşı, varidat sürülerinin ferşi olur da artık onu bir şein, bir şeinden işgal etmez, onun ındinde olacak» olan, olmuş müsavî olur ve bu ma'nalardan her biri makamına göre murad olunur. Allah teâlânın Resûlüne

Sh:»5914

imtinanı makamı olan bu makama en münasib olan ma'na ise -Râgıbın da anlattığı vechile- bu sonuncu ma'nadır. Maamafih diğer ma'nalar da tecviz edilmiştir اهـ. Zâhir olan bu inşirahın Vedduha sûresinin nüzuliyle hasıl olmasıdır. Maamafih « سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ » sûresinde de bunun bir mukaddimesi bulunduğu gibi bundan sonra sûrei Kadre kadar bunun mukaddimat ve netaicini bir iyzah vardır.

Müfessirîn şerhı sadırda iki kavil zikretmişlerdir. Birisi -Haberlerde varid olduğu üzere sabavetinde veya nübüvveti sırasında veya İsra gecesinde cismanî bir ameliyye suretinde göğsü şakk edilerek kalbi çıkarılıp

yıkanıp yine yerine konduktan sonra iyman ve hikmet ile doldurulmuş olmasıdır ki bu münakaşelidir. Maddî kalb yıkanmasının iyman, ılim, hikmet, şefekat gibi ma'neviyyat ile alâka ve münasebetine kail olmıyanlar bu babdaki rivayetleri ma'kul görmiyerek redd etmişler. Bu ameliyyenin esas itibariyle imkânını ve maddî temizliğin ma'nevî temizlik ile de alâka ve münasebetini düşünenler de kabul etmiş, bununla beraber burada murad o olduğunda ısrar etmemişlerdir. Nübüvvetten evvel mukaddimatı olan irhasat ve keramat dahi inkâr olunamazsa da Sûrelerin tertibine nazaran buradaki şerhı sadrın ne nübüvvetten evvel ne de nübüvvet sırasında değil. Vedduhanın nüzuliyle yâhud da sonra olması zâhirdir. Bu cihetle cismanî ma'naya da delâlet eyliyen en kuvvetli rivayet ise Mi'rac gecesine dair olarak Buharî, Müslim, Tirmizî ve neseîde Katâdeden merviy olan şu hadîstir: Demiştir ki bize Enes ibni Mâlik, Mâlik ibni Sa'saadan Hazreti Peygamber sallâllü aleyhi vesellemden tahdîs etti. Peygamber buyurdu ki: Ben Beytin yanında uyur uyanık arası bir halde iken içinde zemzem suyu bir altın tasla bana gelindi de sadrım şuraya ve şuraya kadar şerh edildi -Katâde demiş ki: Enese ne kasdediyor dedim, karnımın aşağısına kadar dedi- buyurdu ki: Derken kalbim çıkarıldı da

zemzem suyile yıkandı, sonra yerine iade edildi, sonra iyman ve hikmet dolduruldu, sonra bürak getirildi, onun üzerine Cibril aleyhisselâm ile beraber gittim, ta Semai Dünyaya vardık. İlh elhadîs... Bundan en vâzıh olarak anlaşılan beynennevmi evlyakaza misalî bir inkişaf ve müşahede olması ve asıl neticenin iyman ve hikmet dolarak Mi'racın vuku' bulmasıdır. Burada bu ma'na murad olunabilir ve bu vechile bu Sûre Mi'raca işaret olabilir. Vedduhanın nüzulü esnasında da bir inkişaf ve müşahede vukuu geçmiş olduğuna göre de bir mi'rac olmuş demektir. İsra gecesiyle Vedduhanın nüzulü arasında ne kadar zaman bulunduğu ma'lûm değil ise de Mi'rac hadîslerinde bu Sûrelerin mazmunlarına tesadüf edildiği ve Vedduhadaki leylden murad leylei İsra olduğuna dair de bir rivayet bulunduğu cihetle bunların Mi'rac ile alâkadar olduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bunda ise cismanî şerh, ihtilâflı; ruhanî şerh ittifaklı olduğu için herhangisi olursa olsun şerhı sadırdan asıl murad, gaye olan son ma'na olmak ıktıza eyler, o da iyman ve hikmet ile hakikat inşirahıdır ki cisimler onun için çalışır ve ona feda edilir. Hakikatte bir elem olan cismanî ameliyyeler onun bir vesiylesi olmak itibariyle kolaylıkla iktiham olunur. Onun için şu ikinci kavil ihtilâfsızdır:

İKİNCİSİ - Şerhı sadırdan murad, ma'rifet ve tâate raci' olandır ki bunu da bir kaç vechile iyzah etmişlerdir:

1- Aleyhissalâtü vesselâm İns-ü cinne meb'us olunca Allahdan başka ma'buddan ve âbidden berâet ile İns-ü Cinne münâzea etmek ibtida zor gelmiş, göğsünü daraltmıştı, fakat Allah teâlâ ona öyle âyetler göstermişti ki onlarla bütün o müşkilâtı ıktihama vüs'at bulmuş ve yüklenmiş olduğu her meşakkat, her şey gözünde küçülmüş idi. O suretle ki kalbinden bütün hümumu çıkarmış, ancak bir hemm bırakmıştı, nafakası ıyali gailelerini tınmaz İns-ü Cinden teveccüh eden ezâlara ehemmiyyet vermez

Sh:»5916

olmuştu, hattâ onlar gözünde sinekten küçük olmuşlardı, ne tehdidlerinden korkar, ne de mallarına, canlarına meyl ederdi, şu halde şerhı sadır, Dünyanın hakaretine Âhıretin kemaline ılimden ıbaret olur ki bunun nazîri sûrei En'amda «

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا » dir. Buharîde de İbni Abbastan «

﴿اَلَمْ نَشْرَحْ﴾ ۰ ﴿شَرَحَ اللّٰهُ صَدْرَهُ لِلْاِسْلَامِ﴾ » diye zikrolunur demekle yalnız bu ma'na gösterilmiştir. En'amda da geçtiği üzere rivayet olunmuştur ki: Ya Resulallah! Sadır inşirah

eder mi? Dediler, evet buyurdu, onun alâmeti nedir dediler: Dâri gururdan tecâffî, dâri hulûda inâbe ve nüzulünden evvel ölüm için hazırlıktır, buyurdu. Bunun hasılı şudur: Allaha ve va'd-ü vaîdine sıdk ile iyman insana Dünyada zühdü ve Âhırete rağbeti ve mevte hazırlanmayı iycab eder.

2- Resûlullahın sînesi bütün mühimmata açılmıştı, telâş etmez, muztarib olmaz, şaşırmaz, sıkıntı ve ferah hallerinin ikisinde de münşerih bulunur, mükellef olduğu vazîfesini eda ile meşgul olurdu.

« قَلْبِكَ » denilmeyip de « صَدْرَكَ » denilmesi, bu şerhin vüs'atine, ya'ni yalnız bâtında kalmayıp asarı zâhirde de tecellî ettiğine tenbih olmalıdır. Ya'ni Resûlullahın sînesi « وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ » muktezasınca bütün mü'minlere ra'fet ve şefekatle açıktır. Bir de « اَلَمْ نَشْرَحْ صَدْرَكَ » denilmekle iktifa olunmayıp da « لَكَ » denilmesinde nükteler vardır.

BİRİSİ, «lâm» ın «lâm» a tekabülüdür. Ya'ni « ﴿اِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ ۰ ﴿وَاَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِى﴾ » buyurulduğu vechile sen bütün tâatı benim için yaparsın ben de yaptığımı senin için yaparım demek olur.

İKİNCİSİ de risaletin menafıı, sevabı Allaha değil; Resûle âid olduğuna tenbih olur. Ya'ni benim için değil, senin için şerh ettik.

ÜÇÜNCÜSÜ, bu şerhte mazarrat ihtimalini selb içindir. Ya'ni aleyhine değil, bütün akıbeti hayr olmak üzere

Sh:»5917

lehine şerh ettin. Çünkü gafillerde olduğu gibi bir çok ferahların, inşirahların sonu felâket olur. Netekim «﴿حَتّٰٓى اِذَا فَرِحُوا بِمَآ اُوتُوٓا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ﴾. ﴿سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ﴾» buyurulmuştur. «Nun» ile «اَلَمْ نَشْرَحْ» buyurulup da «اَلَمْ اَشْرَحْ» buyurulmamasında da iki vecih vardır:

«Nun» ta'zîm nunu olması itibariyle mün'ımin azameti ni'metinin azametine delâlet eyler, cemi' «nunu» na hamledildiği takdirde de ma'na şu olur. Bu şerhi yaparken doğrudan doğru yalnız yapıvermedim.

Meleklerimi de çalıştırdım, sen o melâikeyi önünde ve etrafında görüyordun ki kalbin kuvvet bulsun da

risaleti o kuvveti kalb ile eda edesin. Bu surette sûrei Cindeki «

فَلَا يُظْهِرُ عَلٰى غَيْبِهٖٓ اَحَدًٖا اِلَّا مَنِ ارْتَضٰى مِنْ رَسُولٍ فَاِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهٖ رَصَدًٖا لِيَعْلَمَ اَنْ قَدْ اَبْلَغُوا رِسَالَاتِ رَبِّهِمْ وَاَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ » mazmununa da işaret olur.

2. ﴿وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَٖ﴾ - Vazı', mutlak koymak ma'nasına olduğu gibi aşağılatmak, indirmek, ıskat etmek ma'nalarına da gelir. Burada yükü indirmek ma'nasınadır ki bütün bütün ıskat etmek veya hafifletmekten eamm olabilir. Zîra Vizir, ağır yük demektir. Günah ve vebâl ma'nası da bundandır. 3. ﴿اَلَّذِٖى اَنْقَضَ ظَهْرَكَٖ﴾ - «Vizr» in sıfatıdır. İNKAZ, nızk yâhud nekıyz yapmaktır. Nıkz, yıkıntıya, bozuntuya ve seyr-ü sefer sebebiyle zebun olmuş deveye denildiği gibi bir şeyin bozulurken, üzülürken, ezilirken, koparken ve bir yükün yıkılmağa mütemayil bir vaz'ıyyette çıkardığı sese, sahtiyan, ağaç, yük, araba gıcırtısı, mafsıllerin, kemiklerin çıtırtısı ve ba'zı kuşların çığırtısı ve bir şişenin ağzı sorulurken çıkan mıcırtısı gibi seslere de nıkz ve nakıyz ve böyle ses etmeğe inkaz denilir. Şu halde inkazı zahr, yükün sırta ağır basarak kemiklerini çatırdatması veya üzüp zaıyf düşürmesi, zâr-u zebun etmesi demek olur. Ki bizim belini kütletti, kemiklerini birbirine geçirdi ta'birlerimiz gibi ağırlık, zorluk tasvirinde

meseldir. Burada murad Peygambere mukaddema tehammülü ağır gelmiş olan zorlukların böyle bir bari girân hey'etinde temsilen tasviridir. Ba'zıları, nıkz deve gibi zaıyflenmek ma'nasından, çokları da nakıyz çıkarmaktan kemikleri gıcırdatmak çatırdatmak ma'nasına mülâhaza etmişlerdir. İbni Cerîr demiştir ki: « اَنْقَضَ ظَهْرَكَ », zahrına ağır bastı da ona vehn verdi kağşattı demektir. Bu, Arabın şu kavlindendir ki deve seferden döndükte sefer onu zaıyfletmiş, etini gidermiş olduğu zaman o deveye «bu nıkzı sefer» derler. Râzî ve sairleri de demişlerdir ki lûgat uleması şöyle dediler: Bunun aslı şudur. Sırta yük ağır bastığı zaman onun bir nakıyzı, ya'ni haffîf bir sesi işidilir. Nakıyz mahmillerin, rihalin, adlâın, beırin yük bastığı zamanki sesidir اهـ. Evvelkinde «zahr» ın mef'uli-bih olması zâhir denebilirse de ikincide gayri zâhirdir. Çünkü bu ma'naca inkaz seslendirmek değil, yükün sesi olmak lâzım gelir. Bundan dolayı bunu sebebine isnad kabilinden mecaza hamletmişler, seslenmeğe sebeb olacak derecede ağır basmak ma'nasına « اَىْ حَمَلَهُ عَلَى النَّقِيضِ وَاَثْقَلَهُ » diye tefsir eylemişlerdir ki bunun aslı « اَنْقَضَ بِهِ ظَهْرِكَ » ya'ni o yükle sırtın gıcırdamış, bel kemiklerin çatırdamış demek olur. Bunun için biz de iki veche dahi muhtemil olmak üzere zahrını zar etmiş olan o bari girânı senden indirdi. Attı

mealinde ifade eyledik. Lâkin burada « اَنْقَضَ » ye böyle müteaddî ma'nası verilmek için çalışılmasına benim gönlüm pek razı olmıyor. Bu ses Resûlullahın sırtına değil, sırtındaki o ağır yüke, vizre âid olmalı. Murad da Resûlullahın arkasındaki o ağır yükün gıcırtısından, ezâsından çok müteesir olduğunun beyanı olmalıdır, demek istiyorum. Bu ma'nayı anlatmak için de « ظَهْرِكَ » mef'ulibih değil « فِى ظَهْرِكَ » ma'nasında mef'ulifîh olmalıdır. Gerçi Nahivde, zarfi mekândan «fi» nin hazfı pek câiz değil ise de cihatı sitt, cânib ve cihet, haric ve dahil gibi müstesnalarda câiz Sh:»5919

olduğu ma'lûmdur. Zahr de cihatı sitten half ma'nasıyle mülâhaza edildiği surette «fi» nin hazfı câiz olmak lâzım gelir ve bu ma'na isnadı mecazîden daha yakın ve daha güzeldir. Şöyle demek olur: Sırtında gıcırdamakta, bu suretle sana ezâ vermekte olan o vizri, o ağır yükü senden artık indirdik.

Bir kısım müfessirîn burada vizri « وَهُمْ يَحْمِلُونَ اَوْزَارَهُمْ عَلٰى ظُهُورِهِمْ ۖ » gibi ağır günah ma'nasına hamlederek vaz'ı vizri « لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَاتَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَاَخَّرَ » gibi günahı mağfiret ma'nasına telâkki etmişlerdir. Lâkin zenb ta'biri Peygamberlerden sudûru câiz olabilen zelle ve hılâfi evlâ gibi sagaire şamil olabilirse de ağırlık ma'nasını mutazammın bulunan vizrin sağaire ıtlâkı münasib

olmıyacağı gibi ağırlığı bilhassa « اَلَّذِى اَنْقَضَ ظَهْرَكَ » diye ehemmiyetle büyütülmüş olan vizrin sagîre mahiyyetinde küçük kusurdan ıbaret telâkki edilmesi de hiç münasib görünmez. Gerçi bunun bu ağırlığı haddi zatında büyük günah olmasından değil, huluku azîm olan Peygamberin en küçük bir günahtan bile şiddetle müteessir ve mağmum olması hasebiyle olduğu güzel bir vecih olabilirse de hılâfı zâhir olmaktan kurtulmaz. Onun için bunun günah ma'nasına değil, ağır yük, hımli sekıyl, bari girân ma'nasıyle Peygamberi nübüvvetten evvel veya nübüvvetin bidayetlerinde son derece gamlandıran ve tehammülü ağır gelen bir takım zorluklar demek olması daha doğrudur ve çoklarının muhtarı da budur. Bu zorluklar, bu ağırlıklar hakkında tefsirler de başlıca şunlar sayılmıştır:

1 -Balâda da geçtiği üzere nübüvvetten evvel cahiliyye âlemi içindeki hayret halinin sıkleti. Zira ibtida sırf aklı kâmili ile nazar eden, bir taraftan kavminin şirk-ü cehalet içindeki hallerinin fenalığı, bir taraftan da kendisi ademden vücuda getiren ve yetîm iken barındırıp yetiştiren, hayat, akıl ve güzel seciyyelerle ni'metler veren Allah teâlânın üzerindeki ni'metlerini görmüş ve bunların büyüklüğüne karşı rabbine nasıl ve ne yolda itaat ve

hızmet edeceğini de bilememiş olduğundan dolayı vicdanında büyük ıztırabla duymuştu. Nübüvvet gelince bu hayret zâil olmuş, onun muktezası olan vizir üzerinden atılmıştır. Şu ma'lûmdur ki bir yükün ağırlığı vermiş olduğu ezâ ve elem ile mütenasib olduğu gibi bir günahın ağırlığı da neticesindeki azabın şiddetine göredir. Bu cihetle gerek yük, gerek günah ağırlığı hakikatte ruha âid olan bir elem ve azâb ağırlığı olmakta birleştiği için yük bir günah, günah bir yük gibi mülâhaza olunarak ikisi de bir ağırlık mefhumiyle vizir ma'nasında birleştirilir. Gönülde duyulan gam ve eleme vizir ta'bir edilmesi bu itibar iledir. Ancak yük elemi zâil olarak sonu bir ecr-ü hazza müntehî olmak itibariyle elemi müteahhır olan günahtan ayrılır. O cihetle vizr olmaktan çıkar, ni'met olur. Büyük bir kâr için nice ağır yükler, acı gamlar bir ni'met şevkıyle karşılanarak yolu bulununca hazz-u sürur içinde kolaylıkla çekilir, günah ise kendisi bir zevk olsa bile neticesi elem olduğundan bunun aksine olur. Bir de ni'met haddi zatinde herkes için memdûhdur. Fakat leiym ve denî olan kimseler hizmet mukabilinde olmıyarak cabadan ni'met yiyip durmaktan hayâ etmez, utanmaz da buldukça şımarır. Kerîm, âlîcenab kimse ise gördüğü in'ame karşı hizmet edememiş veya o ni'meti yerine sarf eyliyememiş olmaktan sıkılır, müteezzî olur ve bir hızmet yolu bulmaksızın o ni'mete nâil olup durmak kendisine girân gelir. « وَمَا لِاَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ نِعْمَةٍ تُجْزٰىۤ » vasfına mâ sadak olmak ister. O sırada o mün'ım bir nevi' hızmet teklif edince o hızmet ağır bile olsa onun edasını

canına minnet bilerek o ağırlık ona hafif görünür. İşte nübüvvet gelince Hazreti Peygamberden o hayret zâil olmuş bulunduğu gibi o ılmin ve bu kerîm ahlâkın hukmiyle o gam ve elem kendisinden mürtefi' olmuş ve o zorluklar sühulete munkalib olmuştur.

2- Nübüvvetin gelmesiyle yol görünmüş, hayret

Sh:»5921

halindeki evvelki zorluklar sıyrılmış ise de bu kerre de daha büyük bir endişe ve haşyet Resûlullahın omuzlarına yüklenmiş bulunuyordu. O da risalet vazîfesinin hakkıyle telâkkî ve ifasındaki azîm meşakkat ve mes'uliyyet endişesi ve girişeceği mücahedede muvaffakıyyetin derecesini ve kusur ettiği surette Hakk-u halk müvacehesindeki tehlükesini düşünmek kazıyyesi idi ki buna «A'bai risalet = Risâlet yükleri» tesmiye olunur. Zira « اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا ۠ » mucebince ılim ziyadeleşip ma'rifet arttıkça Haşyetullah da artıyor, evvel iyi bilinmiyen nice Âhıret endişeleri yüz gösteriyordu. Evvelâ Cibrîle ilk mülâkatında bütün cühd-ü takatini saran « شَدِيدُ الْقُوٰى ذُو مِرَّةٍ ۜ » bir heybet-ü kudretin istîlâsı içinde titremiş kalmıştı. Buna tedricen alıştıktan sonra da etraftan kâfirlerin o zamana kadar

görülmiyen ezâ ve cefa ve türlü dedikodularla husumet ve adavetlerini görmeğe başlamıştı ve henüz «

وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ» va'd-ü tebliğini almamış «

«وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْاُولٰى وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰى

va'd-ü tebşirlerini telâkkî etmemiş ve henüz mufassal ta'limat almamıştı. Bir müddet için dinlendirilmek üzere vahyin fetret ve ınkıtaından dolayı duyduğu yalnızlık ve işittiği şematetten dolayı da çok mağmum olmuştu. Bu suretle kendisine yalnız dünyevî âlâm değil, rabbine karşı bir günah etmiş olmak endişesiyle uhrevî olan gamlar da sarmış, işte bunlar onun sırtına basan ve belini kıracak gibi kemilerini çatırdatıp yüreğini sızlatan bir vizir, bir barigirân gibi boynuna yüklenmişti. Cenabı hak, vahyin tevalîsi ve Vedduhanın inzaliyle bunların bir kısmını büsbütün üzerinden atmış, bir kısmını da alıştırmak, kendine ve Âhırete olan keşf-ü ıttılâını tezyid eylemek suretiyle tahfif etmiş, ondan sonra Dünyayı gözüne sinek kadar göstermiyecek « اَلدُّنْيَا لَا يَعْدِلُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ » dedirtecek derecede kalbine inşirah ve nefsine lâhutî bir kuvvet vermiş Kur'anın feyzıyle Dünya ve Âhıret nam-u şanını, zikir ve haysıyyetini yükseltmeğe başlamış idi. Onun için buyuruluyor ki:

4. ﴿وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ﴾ Yine senin için zikrini, nam-u şanını yükseltmedik mi? -Bir takımlarına verilen ve netice itibariyle haklarında âfet olan şöhretler gibi aleyhe değil sırf lehine olarak yükselttik ma'nası ifade edilmek için « لَكَ » yine zikre takdim olunarak tekrar tasrih edilmiştir. Zikir burada « لَقَدْ اَنْزَلْنَآ اِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ » gibi şeref-ü şan ma'nasınadır. Bununla beraber Kur'an ve fikir ma'nasına da işaret olabilir. Resûlullahın nam-u şanının yüksekliği sûrei Bekare de « تِلْكَ الرُّسُلُ » âyetinde geçen « وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ » mazmunu üzere bütün Enbiya ve rüsül içinde derecat ile yüksekliğidir ki bunun hulâsası nam-u şanının namı ilâhîyi ta'kıyb etmesidir. Allah anıldıkça onun da anılmasıdır. Ebu Ya'lînin, İbni Cerîrin, İbni Münzirin, İbni Ebî Hâtimin, İbni Hıbbanın ve İbni Merduyenin ve Delâilde Ebu Nüaymin Ebu Saıydi Hudrî radıyallahü anhten tahric ettikleri üzere Resûlullâh buyurmuştur ki: Bilirmisin senin zikrini nasıl yükselttim. Allah teâlâ a'lem dedim, dedi ki « اِذَا ذُكِرْتُ ذُكِرْتَ مَعِى = Ben anıldıkça sen de maıyyetimde anıldın» اهـ. Bu ise nam-u şan yüksekliğinin en büyük mertebesini beyandır. Allah denilince Resûlü beraber anılır, « لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ » denilince beraberinde « مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ » denilir. « ﴿وَاَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ﴾. ﴿مَنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ﴾. ﴿وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيدًا مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ﴾ » buyurulmuştur. Bu nam-u şan, bu beraber zikr-ü yâd ise her yüksekliğin fevkındadır. Netekim Hazreti

Hassanın şu beyti de bu yüksekliğe işarettir:

اغر عليه للنبوة خاتم من اللّه مشهود بلوح و يشهد

وضم الا له اسم النبى الى اسمه اذا قال فى الخمس المؤذن اشهد

«

اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يٰٓاَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا»

Sh:»5923

5. ﴿فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ - «فا», fasîha olarak makablinden maba'dine istıkra ve istişhad ile tefri' tarzında yâhud faita'liliyye olarak makablini ta'lîl ile ta'diye suretinde ilerisi için de va'ddir. « ان » o va'di tahkîktir. Va'd, sevkın icabıdır. « العسر » de « ال », fasîha suretinde zâhiren ahd olmak

lâzım gelirse de cüzîden küllîye intikal ile hakikatte va'di ifade için istiğraka işarettir. Ta'lîl suretinde ise kübrâ demek olduğu için doğrudan doğru istiğraktır. Demek ki ma'na şu olur: O şerhı sadr, vaz'ı vizir ref'ı zikir madem ki oldu demek ki o senin çektiğin zorlukla beraber büyük bir kolaylık varmış, o halde daha da vardır. Yâhud: Çünkü her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Ondan dolayı seni kolaylığa irdirdik yine de irdiririz. Meşhur olduğu üzere burada « بعد », « مع » ma'nasınadır. Tekarüb, tekarüne teşbih olunarak ifade olunmuştur. Çünkü o şerhı sadr ve vaz'ı vizr, inkazı zahrden sonra olmuştur. Hasılı bu böyle olduğu gibi ilerisi için de böyledir. « سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا » dır. Bir iş dıyk oldukta müttesi' olur. 6. ﴿اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ -Bu da evelkini te'yid ve tekid olmakla beraber istînaf ile va'dden va'de ta'mîm halinde bir te'kiddir. Bunda « ال » istiğrak için olmak ıktiza eder. Lâkin evvelki istiğrak olduğuna göre bu ona işaretle ma'hud olur ve şöyle demek olur. Evet o her zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Ya'ni o zorluk ıktiham edilirse o kolaylığa irilir. Çünkü kolaylığın var olmasından herkesin de mutlâka ona irmesi lâzım gelmez. O kolaylığa inanıp o zorluğa ehemmiyyet vermeyip de Allahın izniyle sabr-ü tehammül eyliyen ona irer. Netekim Velleyli de «

«فَاَمَّا مَنْ اَعْطٰى وَاتَّقٰىۙ وَصَدَّقَ بِالْحُسْنٰىۙ فَسَنُيَسِّرُهٗ لِلْيُسْرٰىۗ

buyurulmuştur. Şu halde bundan sonra da bir zorluğa tesadüf edersen onu da başka bir kolaylığın ta'kıyb edeceğini veya beraberinde bir kolaylık bulunduğunu bil, bu va'di tasdık et de o zorluktan yılma, onu

da

Sh:»5924

inşirahı sadr ile karşıla. Burada «مع = ma'a» « بعد = ba'de» ma'nasınadır. Zira usür ve yüsür azdaddan olduğu için ictima'ları câiz olmaz. Bir mahall üzere teakub ve tevarüd ederler. Şu kadar ki bir mahalle vürudları itibariyle maıyyet ile de mülâhaza olunabilirler. Ya'ni bir cihetten zor görünen bir şey de diğer cihetten bir kolaylık vardır. O şeyi o kolay cihetini bularak yapabilen kolaylığına irer. Her usrü bir yüsrün ta'kıyb edeceğine inanmak da o usrün yalnız sonunda değil, beraberinde de bulunan bir yüsür cihetidir. Bu itibar ile husnâyı tasdık eden ve ona göre çalışan mü'minler için her usürde iki yüsür var demektir ki bunun birine dünyevî birine uhrevî demek muvafık olur. Rivayet olunmuştur ki Resûlullah sallâllahü aleyhi vesellem bu nâzil olunca ferah ve sürur ile gülerek çıkmış « لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ » bir usür iki yüsre galebe edemez, « اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا » diyordu. Bu ma'na ekseriyyetle usrün ma'rife yüsrün nekire olmasıyle iyzah edilmiştir ki ikinci usürde ahid ma'nası mülâhazasına raci'dir. Maamafih bu daha ziyade bu âyetlerin üstündeki ve altındaki « فا » larla makabline ve maba'dine olan irtibat ve mülâzemesinden münfehimdir. Ahd ise evvelki usürde sarih veya

zımnî olan istığrakın ahdi olmak ıktiza eder. Her usürle beraber yüsrün bulunabilmesini de iyzah ettiğimiz vechile münakaşasız olarak anlamak mümkindir. Ya'ni yüsrün varlığı herkes için husulünü iktiza etmez. Meselâ kâfire ölüm ve Cehennemde ne kolaylık var? gibi suâl varid olmaz. Cennet vardı amma o iyman etmedi diye cevab verilir. İstiğrak ma'nasına ve iyman şartına şu da delâlet eyler: İmam Mâlik Muvattada Zeyd ibni eslemden rivayet etmiştirki Ebu Ubeyde, Hazreti Ömer ibni Hattabe (Radiyallahü anhüma) yazmış: Rumun çokluğunu ve onlardan tehavvüfünü, endişesini anlamıştı. Hazreti Ömer de ona: Emmâ ba'dü, şu muhakkak ki mü'min bir kalbe herhangi bir şiddet inerse Allah teâlâ

Sh:»5925

ona arkasından bir ferec verir ve bir usür iki yüsre galebe edemez, diye yazmıştır. Mü'min bir kalbe denilmekle iymanın muktezası olan ıtminan ve sabra da işaret vardır. Onun için sızlanan mü'minin Âhıret sevabını zayi' etmesi de bu istığraka münafî olmaz. Bununla beraber hepsinde de hukmün umumu yine Allahın meşiyyetiyle mukayyeddir. Tevfîk ondandır. Onun için bu huküm ve va'di hem ileriye ta'mim ve tefri' hem de Allahın lûtfüne irca' siyakında buyuruluyor ki:

7. ﴿فَاِذَا فَرَغْتَ﴾ O halde boşaldığın vakıt -ya'ni her usre bir yüsür müekkeden mev'ud olduğu için bir vazîfeden, bir ibadetten fariğ olup bir usürden bir yüsre geçtiğin, biraz dinlendiğin, meselâ aldığın vahyi tebliğ eylediğin, feraizını iyfa ettiğin vakıt ﴿فَانْصَبْ﴾ yine yorul- İş bitti diye rahata düşüp kalma da yine zahmet ıhtiyar bitti diğer bir ibadet için kalk, çalış, yorul, farz bittiyse nâfileye geç, namaz bittiyse duâya geç, ki yüsür de tezâyüd etsin, şükürde devam etmiş olasın. Nasab, ma'lûm ki teabdir. Yüsür atalete sâık olmamalı sa'ye müşevvık olmalıdır ki onun üzerine de diğer yüsür terettüb ederek terakkî hasıl olsun. 8. ﴿وَاِلٰى رَبِّكَ﴾ -takdim kasr içindir. Ya'ni ve ancak rabbına ﴿فَارْغَبْ﴾ o halde rağbet et.- Her ne umarsan ondan um, undan berideki esbab-ü ılelde veya gayelerde tevakkuf edip kalma, başka maksada bağlanma da bütün mesâında ancak ona teveccüh et, mütemâdiyen ona doğru yürü, ona doğrul, bütün lûtuf ve minnet onundur. Onun için sade ni'mete ve esere rağbet ile kalmamalı, ni'metten mün'ımi görüp hep ona doğru yürümeli, onun için çalışmalıdır. Gayei murad odur.

Bu Sûreden şu kaideler istihrac olunur « اِذَا ضَاقَ الْاَمْرُ اِتَّسَعَ » iş sıkıştığı zaman genişler ve « اَلْغُرْمُ بِالْغُنْمِ » Ni'met külfete

göredir. Ta'biri âharle külfet ni'met ile mütenasibdir ve « اِنَّمَا الْاَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ » Bir işten maksad ne ise huküm ona göredir. Allah için çalışan Allaha irer.

Bu vechile bu iki Sûre bilhassa Resûlullahın hal-ü şanını anlatarak feyzının daha ziyade neşr-ü ta'mimini ve binnetice ni'metten mün'ıme geçerek ancak Allaha rağbet etmesini ıhtar ettikten sonra ekmeli ferdin halinden nevin hâline ve mü'minlerin akıbetinin de güzelliğine geçilerek bu iki Sûrenin bir bağlanışı olmak ve hukmi Âhıret ile dînin sübutu takrir edilmek üzere Vettîni Sûresi gelecektir.